DOI: 10.21030/anyp.2016.4.7

Adamikné Jászó Anna

Jókai és a retorika *(Seres Kristóf)*

TREZOR KIADÓ. BUDAPEST. 2016. 264 OLDAL

Adamikné Jászó Anna *Jókai és a retorika* című könyvéről

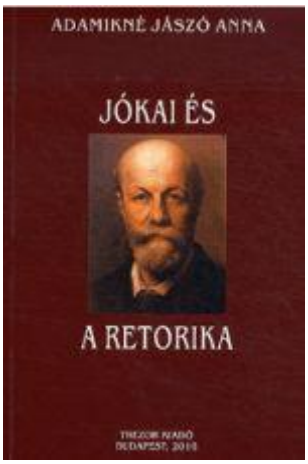

Adamikné Jászó Anna *Jókai és a retorika* című könyve korszerű és klasszikus egyszerre, mert egy régi-új módszer segítségével tárja fel egy klasszikus író regényeinek modern vonásait. Elolvasva a könyvet világosan látszik, hogy a filológiai pontosság és a pontos műismeret egyaránt a szerző sajátja. Nem tagadható, hogy Jókai összes művének elolvasása után született a kötet, és az sem, hogy a mai divatos irányzatok helyett a retorikai elemzési módszer segítségével ismerheti meg az olvasó Jókai életművének retorikai vetületét és eddig feltáratlan jellemzőit.

„Jókai az egyetlen író, aki az ország minden helyén egyaránt odahaza van, otthon úgy, ahogy az ember csak otthon lehet, meghitten és oldottan, meleg pillantással. Az embereket és a dolgokat úgy nézi, hogy azok hozzá tartoznak és ő hozzájuk tartozik" – idézi Hamvas Béla *A magyar Hüperion* című művét a szerző az epilógusban (254). Hasonlóképpen otthon van a magyar történelemben (lásd az ismertetés függelékeként közölt listát), ismeri a magyar társadalom minden osztályát és rétegét, a nemzetiségeket, nyelvüket és szokásaikat egyaránt, a vallásokat és a különféle szektákat, és mindehhez hozzátehetjük a növény- és az állatvilág ismeretét, elég itt csak *A csigák regénye*re hivatkozni.

Jókai Mór regényei manapság méltatlanul háttérbe szorultak. A NAT nem szerepelteti a kötelezők között Jókait, választható – tehát akár el is hagyható – szerző lett. A retorika pedig csak az elmúlt évtizedben került vissza az iskolákba a magyarórákra.

A kötet a klasszikus szerkesztési elvek alapján épül fel. Prológus és epilógus fogja közre a négy fő fejezetet, amelyek Jókai regénypoétikáját, retorikai érvelését, regényszerkezeteit és stílusát tárgyalják. A tanulmány tehát követi a retorika invenció (érvelés), diszpozíció (szerkesztés), élokúció (stílus) felépítését. Minden fejezet összegzéssel zárul, amelyben tömören összefoglalva található a fejezet esszenciája.

A prológus a megírás okait tartalmazza, ezután röviden ismerteti a retorika történetét, a retorikai elemzés módszerét. Kitér Jókai retorikai műveltségére, felhívja a figyelmet a vele kapcsolatos előítéletekre, majd bemutatja a forrásként használt anyagot. Egyszerre van jelen a tudományos kutató alapossága és objektivitása, a Jókait szerető olvasó lelkesülése és a hajdani gimnáziumi tanár szempontrendszere (12).

A *Jókai regénypoétikája* című fejezet taglalja a Jókai-problémát, a kritikusok sztereotípiáit. A cáfolandó kérdések a következők: Kielégítette a nemzet hiúságát, takargatta önismeretének hiányát? Főnemesek helyett köznemesek? Szemet hunyt hibáink felett? Azonosult osztályával? Szemléletváltozás életművében? Ábrándos illúziókba ringatta az embereket? A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy Jókai regényei románctípusúak, tehát nem lehet számon kérni rajtuk a *novel,* a realista regény ismérveit (ezzel Nyilasy Balázs tanulmányaihoz csatlakozik). Egyúttal felhívja a figyelmet a Jókai életművével foglalkozó legújabb szakirodalomra, Szajbély Mihály és Fried István könyveire (meglehetősen szomorú, hogy az egyik új, 10. osztályos irodalomkönyvben a Jókai-fejezet a legújabb szakirodalom teljes mellőzésével született meg, ráadásul henye stílusban).

Jókai regényei átfogják egész történelmünket az ősidőktől a jövő századig, ezért a kötet a regényeket nemcsak keletkezésük szerint, hanem cselekményük ideje szerint is kronologizálja. Egyetlen motívumot emel ki – a sok lehetséges közül –, az árulás motívumát, amely regényei egész sorának középponti témája – nem véletlenül, 1849 után. Természetesen több motívumot is ki lehetett volna emelni, de talán ez cáfolja leginkább a régebbi szakirodalomban és az oktatásban kialakult egysíkú és hamis Jókai-képet.

Jókai és generációja még alapos retorikát tanult, éppen ezért az akkori művek megértéséhez és elemzéséhez szükségesek a retorikai ismeretek, a retorikai elemzés. A *Jókai és a retorikai érvelés (inventio)* című fejezet többrétű. Jókai retorikai műveltségét bizonyítja: kitűnő szónok volt (35 éven át volt parlamenti képviselő), regényeiben sok és sokféle beszédet olvashatunk; retorikai szakszókat fedezhetünk fel a műveiben, és alkalmazza a retorikai (valószínűségi) érvelés módszereit: a példát és az enthümémát, a toposzlogikát, valamint az értékekkel való érvelést. A szerző külön pontban foglalkozik a humor retorikai forrásaival: az érvelési hibával és a manipulációval. Elemzi Jókai különleges „retorikai műveit" is (93–99), amelyek tulajdonképpen retorikai paródiák. Ezek: *Egy hírhedett kalandor a XVII. századból* (a törvényszéki tárgyalás és a tekintélyérv paródiája), a *Félistenek bolondságai* (Cicero-paródia), *A három márványfej* (disputaparódia az író és képzelt kritikusa között).

A *Jókai és a regényszerkezetek (dispositio)* című fejezet a regényekben előforduló különböző szerkesztési módokat tárgyalja: bevezeti a lineáris szerkezet egyik lehetőségeként a fraktálszerkezet fogalmát (a fraktálok sajátos szerkezetek, szabálytalannak tűnnek, de van törvényszerűség bennük). Bemutatja a lineáris, a párhuzamos és a keretes szerkezet megjelenését a regényekben, külön alpontokba szedve jellegzetességeiket és különlegességeiket. A bevezetés, a befejezés és a narráció (127–140) sajátos módjai is tételesen felsorolva jelennek meg; a cselekmény elindításának módja: drámai vagy vidám regénykezdet, a főszereplő jellemzése, leírás; a jó, a tragikus és a katartikus befejezések, sőt különleges megoldások, amikor az olvasóra bízza a befejezést, választhat több lehetőség közül, egészen 20. századi módon *(Az élet komédiásai)*. Külön alfejezet szól Jókai zárójeles szerkezeteinek típusairól (feltűnően kedvelte a zárójeles megoldásokat), különösen fontos a Genette-féle narratív metalépszisz megfigyelése, felfedezése a műveiben. A szerző hangsúlyt fektet a regényekben korukat megelőző módon megjelenő intertextualitásra és intratextualitásra. Ez a fejezet eloszlatja az igénytelenül felépített regényekről szóló tévhiteket, mutatja be a tudatos szerkesztést, az újításokat.

A Jókai stílusáról szóló fejezet az alakzatok bravúros használatát és prózájának ritmikusságát, költőiségét hangsúlyozza. A világos, a helyes, az illő és az ékes – tehát a stíluserények vagy stílusköveteimények – mind Jókai stílusára jellemző jelzők. Fontos szempontok ezek manapság, amikor nem a retorikai és stilisztikai szerkesztettség a legjellemzőbb tulajdonsága azoknak a szövegeknek, amelyekkel a mindennapokban találkozunk. Jókai választékos szókincse csak bővíti az olvasó saját mentális lexikonát. Az egyéni szóalkotások, a szellemes, sokszor tréfás névadás, a tréfás etimologizálás, a szlenges szavak és kifejezések, a gondolat- és szóalakzatok mind olyan retorikai eszközök, amelyeket nem is megtanulni kell, hanem ösztönösen, automatikusan jól kell használni. Ehhez nyújt páratlan segítséget Jókai, és ezt mutatja be szemléletesen Adamikné Jászó Anna. Külön érdekessége ennek a fejezetnek az elsődleges szóbeliség, az élőbeszéd sajátosságainak a felidézése, idegen ajkúak – németek, szlovákok, görögök, örmények, olaszok stb. – magyar beszédének a visszaadása.

Az epilógus figyelemfelkeltés, de felhívás is. Amellett, hogy összegzi tapasztalatait, és bemutatja téziseit, a szerző rámutat arra, hogy Jókai méltatlan helyen van manapság. Jókai regényei érzelemben gazdagok, választékos stílusúak: átfogják egész történelmünket, nemcsak a tájakat, hanem a korok levegőjét, a hajdan volt embereket is megismerhetjük: mindegyik igazi oral history. Az sem mellékes, hogy a monográfia olvasása közben könnyű szert tenni retorikai ismeretekre, az igazi retorikára (mert nemcsak Jókai körül, hanem a retorika körül is sok a félreértés).

Kiknek ajánlható Adamikné *Jókai és a retorika* című könyve? Annak, aki szereti Jókait, és annak, aki nem. Aki szerint kell retorika, és aki szerint nem. Az előbbieket megerősíti, az utóbbiakat meggyőzi. Hogy általa sikerül-e Jókait az őt megillető helyre visszaemelni, nem tudom. Ha csak kicsit is hozzájárul ahhoz, hogy a Jókai körüli káosz renddé álljon össze a fejekben, talán sikerül a magyar nyelv igényessége felé (vissza)lépni. Aki nyitott füllel jár-kel, tudja, hogy erre a lépésre szükség van, a huszonnegyedik órában.

	Magyar történelem	Világtörténelem
	A magyar nemzet története, 1887	
Ősidők	*A varchoniták,* 1852 (Dalma, 1852)	*A leaotungi emberkék* (elbeszélés)
A honalapítás táján	*Bálványosvár,* 1883 *Levente* (színmű), 1898	
		A három márványfej, 1887
Magyar középkor	*Minden poklokon keresztül,* 1883	
A mohácsi vész táján	*Fráter György,* 1892 *A zsidó fiú* (színmű), 1843 *Fortunátus Imre* (elbeszélés), 1851 *Páter Péter,* 1881	
A 17. századi Erdély	*Erdély aranykora,* 1851	*Egy hírhedett kalandor a XVII. századból,* 1879
A török kori Magyarország	*Török világ Magyarországon,* 1852–1853 *A Damokosok,* 1883 *A kétszarvú ember,* 1851	
A 17. századi Felvidék	*Szép Mikhál,* 1877	
Rákóczi-szabadságharc	*Szeretve mind a vérpadig,* 1882 *A lőcsei fehér asszony,* 1885 *Rákóczy fia,* 1891	

18. század	*Egetvívó asszonyszív,* 1902 *Gróf Benyovszky Móric életrajza,* 1888–1891 *Afanázia,* hátrahagyott regény *A két Trenk,* 1892 *Trenk Frigyes,* 1893	
A reformkor	*Az arany ember,* 1872 *Egy magyar nábob,* 1853–1854 *Kárpáthy Zoltán,* 1854 *Szomorú napok,* 1856 (1848) *És mégis mozog a föld,* 1872 *A kiskirályok,* 1885 *A régi jó táblabírák,* 1856 *Szegény gazdagok,* 1860 *Mire megvénülünk,* 1865 *Hétköznapok,* 1846 *A béka* (elbeszélés) *A háromszínű kandúr* (elbeszélés)	*Szabadság a hó alatt,* 1879 *A janicsárok végnapjai,* 1854 *Görögtűz,* 1877
A szabadságharc	*A kőszívű ember fiai,* 1869 *Forradalmi és csataképek 1848 és 1849-ből,* 1950 *Emlékek a szabadságharcról,* 1899 *Az én életem regénye,* 1899 *Forradalom alatt írt művei 1848–1849,*1899 *Emléksorok 1848–49-ből,* 1980 (1950-ben írta) *Szomorú napok,* 1846–1856 *Felfordult világ,* 1863	
A szabadságharc után	*Egy bujdosó naplója,* 1851 *Politikai divatok,* 1862–1863 *A mi lengyelünk,* 1903	
A Bach-korszak	*Az új földesúr,* 1862	
A Schmerling-provizórium	*Szerelem bolondjai,* 1869	

A szabadságharc utáni évtizedek	*Enyim, tied, övé,* 1875 *Az élet komédiásai,* 1876 *Akik kétszer halnak meg,* 1881–1882 *A tengerszemű hölgy,* 1890 *Börtön virága,* 1903 *Egy játékos, aki nyer,* 1882 *Nincsen ördög,* 1891 *A fekete vér,* 1892	
A 19. század utolsó harmada	*Fekete gyémántok,* 1870 *A lélekidomár,* 1888-1889 *De kár megvénülni!* 1896 *A gazdag szegények,* 1890 *Öreg ember nem vén ember,* 1900 *Sárga rózsa,* 1893	
A jövő	*A jövő század regénye,* 1872–1874	*Egész az északi pólusig,* 1876 *Ahol a pénz nem Isten,* 1904

Seres, Kristóf: About Jászó Anna's book: *Jókai and rethoric*

Az írás szerzője

Seres Kristóf
tudományos kutató, Ungvári Nemzeti Egyetem Hungarológiai Központ, Ungvár
81pigman[kukac]gmail.com